

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE SEYAHATNAMELERİN KULLANILMASI

USING TRAVEL BOOKS IN SOCIAL STUDIES TEACHING

Ahmet Utku ÖZENSOY¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler öğretimi bağlamında seyahatnameleri incelemek ve bu seyahatnamelerin nasıl kullanılacağını ortaya koymaktır. Çalışma, nitel araştırma yöntemine göre desenlenmiştir. Bu yöntemin doküman analizi modeli tercih edilmiştir. Araştırmada Osmanlı Devleti'nde yabancı seyyahların yazdıkları seyahatname, anı, mektup ve günlükler kullanılmıştır. Bu eserlerin her birinin adı, yazarı, yazarın uyruğu, seyahatin yapıldığı yıl(lar) ile dönemin padişahlarına yer verilmiştir. Veriler 40 seyahatnameden elde edilmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda (2018) seyyah ve seyahatname kavramları sadece birer defa geçmektedir. Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı'nda ise "seyyah" kavramı 29 kez, "seyahatname" kavramı 18 defa kullanıldığı görülmektedir. Diğer sınıflarda bu kavramlara yer verilmediği anlaşılmaktadır. Araştırmada 40 seyahatname, anı, mektup ve günlük hakkında bilgiler ile bunların adı, yazarı, yazarın uyruğu, seyahatin yapıldığı yıllar ve seyahatin yapıldığı dönemdeki padişah isimlerine yer verilmiştir. Bunun yanında seyahatname, anı, mektup ve günlüklerden doğrudan alıntılar yapılmış ve hangi kazanımların öğretiminde kullanılabileceği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında seyahatnamelere 5 ve 6. Sınıf ders kitaplarında yer verilmediği, bundan dolayı bu kitaplarda da seyahatnamelere yer verilmesi gerektiği söylenebilir. Programda ve ders kitaplarında seyahatnamelere daha fazla yer verilmesi, beceri ve değer öğretiminde yararlanması, bu konuda öğretmen, akademisyen ve yazarlara eğitim verilmesi gibi önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, Seyahatname, Gezi yazısı, Seyyah, Osmanlı Devleti.

Abstract: The aim of this study is to examine travel books in the context of social studies and to reveal how these travel books will be used. Qualitative research method was used in the research. The document analysis of this method was preferred. Travel books, memoirs, letters and diaries written by foreign travelers in the Ottoman Empire were used in the research. The name of each of these works, the author, the author's nationality, the year(s) of the trip and the sultans of the period are included. Data were collected from 40 travel books. In the Social Studies Curriculum (2018), the concepts of traveler and travel book are mentioned only once. In the Social Studies 7th Grade Textbook, it is seen that the concept of "traveller" is used 29 times and the concept of "travel book" is used 18 times. It is understood that these concepts are not included in other classes. In the research, information about 40 travelogues, memoirs, letters and diaries, their name, author, nationality of the author, the years of the trip and the names of the sultans at the time of the trip were included. In addition, direct quotations were made from travelogues, memoirs, letters, and diaries, and it was tried to reveal which learning outcomes could be used in teaching. It can be said that the travel books are not included in the 5th and 6th grade textbooks in the social studies textbooks. Suggestions were made such as giving more space to travel books in the program and textbooks, using them in teaching skills and values, and training teachers, academicians, and writers on this subject.

Keywords: Social studies, Travel book, Travel writing, Traveler, Ottoman Empire.

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Muş Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretimi Bölümü, autkum@yahoo.com
Orcid: 0000-0001-6604-5920

1. GİRİŞ

İlk çağlardan bu yana insanoğlunun yeni yerleri görüp, tanıma ihtiyacını karşılayan edebî ve tarihî özellik taşıyan metinlere seyahatname ya da gezi yazıları denilmektedir. Bu yapıtlarda gezgin, bir toplumun bütünüyle yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, türlü açılardan dikkatini çeken ve okurun dikkatini çekeceğini umduğu başkalıkları sergilemeye çalışır (Gökyay, 1973: 457).

Yazıcı'ya (2012) göre seyahatname, Arapça “seyahat” ve Farsça “name” kelimelerinden oluşur ve “gezi mektubu” anlamına gelir. Maden'e (2008) göre seyahatnameler bilgilendirici metinlerdir. Gezilen yerlerle ilgili bilgi içerir. Yazar gördüğü yerlerden etkilendiği için bu yerleri yazma isteği duyar. Tarihte seyahatnameler aynı zamanda iletişimi sağlayan bir unsurdu. Bu dönemlerde seyahatnameler bilimde, sanatta, kültürdeki gelişmeleri aktarmıştır. Aytaç'a (2013) göre seyahatnameler ilgili dönemin toplumsal, siyasi ve kültürel yaşamını yansıtır. Bu anlamda geçmişle ilgili önemli ipuçları verir. Seyahatnameler aynı zamanda objektif bilgiler verir.

Seyahatnameler, doğrudan yazarlarının gözlemlerini birinci ağızdan aktarılması, yol güzergâhları hakkında bilgi vermesi ve seyahat edilen şehirlerin tarihi için mühim bilgiler ihtiva etmesi sebebiyle Osmanlı coğrafyasının ve tarihinin yazılı kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir (Aydın, 2012: 435). Üçel-Aybet'e (2010) göre seyahatnameler Osmanlı toplumu, Osmanlı şehirleri, Ortadoğu ve doğu Avrupa'da Osmanlı yönetiminde sosyal ve ekonomik yapı için önemli kaynaklardır. Bu seyahatnamelerin yazarları Avrupalı seyyahlar Osmanlı şehirlerinde sosyal ve kültürel yaşam üzerine gözlemlerini yazdılar. Avrupalı seyyahlar, Osmanlı-Avrupa arasındaki siyasal ve iktisadi ilişkilere bağlı olarak Osmanlı Devleti'ne seyahat ettiler. 16. Yüzyılla birlikte Avrupa ülkeleri başta İstanbul olmak üzere Ege liman kentlerinde, Suriye'de ve Kuzey Afrika'daki önemli kentlerde sürekli büyükelçilikler ve konsolosluklar kurdu. Bu devirde Avrupalı diplomatlar ve tüccarlar İstanbul'a ve diğer önemli Osmanlı şehirlerine geldiler.

Üçel-Aybet'e (2010) göre Avrupalı seyyahların 16 ve 17. Yüzyıllarda yazdıkları seyahatnamelerin çoğu doğru ve tarafsız yazılmıştır. Avrupa ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasal ve ekonomik ilişkilerin yoğun olması, bilimsel tutum, Avrupa'da yaşanan Rönesans ve hümanizma bu tarafsızlıkta etkili olmuştur. Buna karşın 18. yüzyıldan sonra yazılan seyahatnamelerde taraflı olanlarda bir artış görülmektedir. Fransız İhtilali'nden sonra yayılan milliyetçilik fikri bu yanlı tutumda önemli bir neden olarak görülmektedir. Sever'e (2003) göre edebî nitelikli çocuk kitapları, okuruyla sanatsal bir iletişim ortamı kurar, duygusal ve düşünsel olarak dengeli bir insanın yetiştirilmesine katkı sağlar. Edebî ürünlerin sosyal bilgiler dersinde kullanılması öğrencilere çok boyutlu yetiştirilmesine katkıda bulunur.

1.1. Sosyal Bilgiler ve Edebî Ürünler

Türkiye'de 2004 yılı öncesinde sosyal bilgiler ve benzeri ders programlarında edebî ürünlere yer verilmemiştir. Edebî ürünler ilk kez 2004 yılında kabul edilen Sosyal Bilgiler Programı'nda (2004) sosyal bilgiler dersinin önemli bir unsuru olmaya başlamıştır. Bu programda sosyal bilgiler dersinde edebî ürünlerden yararlanılması gerektiğine değinilmiştir. Böylece sosyal bilgiler dersinde edebî ürünlerinin kullanılmasıyla bu ders Türkçe dersi kaynaştırılmaya çalışılmıştır.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 2018 yılında değiştirilme gereği duyulmuştur. Programda (2018) değişimin nedenleri olarak “teknolojideki değişim, toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme ve öğretmedeki yenilik ve gelişmeler” olarak gösterilmiştir. Bu gelişmelerin bireylerden beklenen rolleri değiştirmesi program değişikliğinin gerekçesi olarak

ifade edilmiştir. Hâlen yürürlükte olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda (2018) edebî ürünlere ve seyahatnamelere farklı boyutlarda yer verildiği görülmektedir.

Sosyal bilgilerde edebiyatla ilgili materyallerin, önemli düşüncelerin ortaya çıkarılmasını sağlayan, eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi teşvik eden faaliyetler ortaya koyduğu ifade edilmiştir (McGowan ve Guzzetti, 2003: 43). Edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretiminin sosyal bilgilerde ilgiyi artırdığı, okumayı etkilediği, derse katılımı sağladığını ortaya çıkarmıştır (Tekgöz, 2005: II).

Wilkinson (2002) hikâyelerin sosyal bilgiler dersi öğretimine dinamik bir unsur kazandırdığını ifade edilmiştir. Ata (2000) tarihsel nitelikli romanların, sınıf ortamında kullanılması gerektiğini açıklamıştır. Şimşek (2006) tarihî romanların sosyal bilgiler açısından önemini anlatmıştır. Ayrıca Şimşek (2002) hikâye anlatım yönteminin öğrencilerin akademik başarılarını arttırdığını bulmuştur. Sosyal bilgiler dersinde etkili olarak kullanılan çocuk edebiyatı ürünleri “kültürel, coğrafi, tarih çalışmalarıyla ekonomik kavramlar (Savage, 1993: 33)” açılarından sosyal bilgileri tamamlayıcı bir özellik gösterir.

McGowan ve Guzzetti'ye (2003) göre çocuk edebiyatının sosyal bilgiler dersi öğretimine katkısı beş boyutta değerlendirilebilir. İlki farklı düzeylerde okuma becerilerine sahip öğrencilerin edebî eserleri okuyarak konuyu daha iyi öğrenmelerine yardımcı olmasıdır. Öğretmen, kendi düzeylerine uygun edebî eserleri öğrencilere okutarak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. İkincisi edebî eserlerin ilgi çekici karakterde olmalarıdır. Ders kitapları geniş hacimli ve yoğun bilgi içerir. Oysa çocuk edebiyatı ürünleri genellikle bir ya da birkaç noktaya odaklanmış çoğu zaman eğlenceli yapıtlardır. Dördüncü boyut çocuk edebiyatı ürünlerinin otantik olmasıdır. Son boyut ise vatandaşlık öğretimidir. Çocuk edebiyatı ürünleri öğrencilerin aktif vatandaş olarak hem eleştirel okuma hem de eleştirel düşünme becerilerine katkıda bulunur.

Öztürk ve Otluoğlu (2005: 36), sosyal bilgiler dersi öğretiminde edebî ürünlerin kullanılmasının önemine dikkat çekerek edebî ürünlerin işe koşulduğu bir öğretimde öğrencilerin eleştirel düşünen, olumlu değerleri benimseyen aktif bireyler olarak yetişeceklerini belirtmişlerdir. Sosyal bilgiler dersi öğretiminde kullanılacak edebî ürünlerin belirlenmesi konusu önemlidir.

Şimşek (2000) sosyal bilgiler dersinde hikâye anlatım yönteminin öğrencilerin ders başarılarını arttırdığını bulmuştur. Otluoğlu (2001) sosyal bilgiler dersinde edebî ürünlerin öğrencilerin duyuşsal alanlarında manidar bir farklılık yarattığını ortaya koymuştur. Bu araştırmadan edebî ürünlerin sosyal bilgiler dersinde önemli bir unsur olan değerlerin kazandırılmasında çok önemli bir unsur olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kan (2006) demokratik toplum yapısının oluşumunda edebiyat ürünlerinin önemli olduğunu düşünmektedir. Çelik (2019) yaptığı araştırmada gezi yöntemi kullanımının öğretmen adaylarının akademik başarılarını olumlu etkilediğini bulmuştur. Aynı araştırmada öğretmen adaylarının genel olarak gezi yazılarının öğrenme üzerinde olumlu etkisi olduğu düşüncesinde oldukları tespit edilmiştir.

Kaya ve Ekiçi'ye (2015) göre sosyal bilgiler öğretiminde gezi yazıları beceri öğretimine temel oluşturabilir, konu alanına ilişkin bilgilenme sağlayabilir, değerlendirme aşamasına katkı getirebilir ve karar verme sürecini olumlu yönde etkileyebileceği öngörülebilir. Bundan dolayı bu araştırmacılara göre sosyal bilgiler öğretiminde gezi yazılarından en üst düzeyde yararlanılmalıdır. Çetin, Kuş ve Karatekin'e (2010) göre sosyal bilgiler öğretmenleri, yaşadıkları kentin tarihsel ve turistik mekânlarına, kurumlara ve bunların dışında ilgi çekici yerlere gezi düzenlemektedir. Araştırmaya göre öğretmenlerin yaklaşık beşte biri hiç gezi düzenlememiş ve yarıdan fazlası ise sadece bir ya da iki kez gezi yöntemini kullanmıştır. Ata (2013) Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda seyahatnamelere

yer verilmesinin temel nedenlerinden biri olarak değerlere önem verilmesi olarak göstermektedir. Sosyal bilgilerin çoklu amaçlarına ulaşabilmek için hem edebî ürün hem de birinci elden kaynak olan seyahatnamelerin oldukça yararlı öğretim araçları olduğu düşüncesindedir.

Bu çalışmada sosyal bilgiler dersi öğretiminde 40 seyahatnameye yer verilmesi ve seyahatnamelerin nasıl kullanılması gerektiğini ortaya koymasıyla sosyal bilgiler ders kitabı yazarlarına, sosyal bilgiler öğretmenlerine, uzmanlara yardımcı olunacağı düşünülmektedir. Bu ürünleri kullanırken seyahatnamelerin eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçirilmesi önemli bir konudur.

Bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretimi bağlamında seyahatnameleri incelemek ve bu seyahatnamelerin nasıl kullanılacağını ortaya koymaktır. Çalışmanın problem cümlesi “Sosyal bilgiler öğretimi bağlamında kullanılacak seyahatnameler nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir. Çalışmada bunun yanı sıra aşağıda belirtilen şu alt problemlere cevap aranmıştır:

- Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda seyahatnamelere nasıl yer verilmiştir?
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında seyahatnamelere nasıl yer verilmiştir?
- Sosyal bilgiler öğretiminde hangi seyahatnamelerden yararlanılır?
- Sosyal bilgiler öğretimiyle ilgili seyahatnamelerde hangi konular yer almaktadır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin doküman analizi modeli tercih edilmiştir. Doküman analizinin yapıldığı araştırmada Osmanlı Devleti’ni ziyaret eden görevli, seyyah vb. kişilerin yazdığı seyahatname, mektup, anı, hatıra gibi edebî eserler incelenmiştir. Yıldırım ve Şimşek’e (2005) göre doküman analizinde konu ile ilgili yazılı kaynaklar incelenir ve analiz edilir.

2.2. Veri Toplama Süreci

Araştırmada Osmanlı Devleti’ni kuruluş aşamasından (1332, İbn-i Battuta) son dönemlerine kadar (1914, Pierre Loti) ziyaret eden yabancı 40 seyyah, görevli vb. kişilerin yazdığı seyahatname, mektup, anı gibi edebî eserler kullanılmıştır. Bu eserlerin seçiminde dönemin tarihî, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını objektif biçimde yansıtmasına dikkat edilmiştir. Tablo 1’de seyahatname, anı, mektup ve günlüklerin her birinin adı, yazarı, yazarın uyruğu, seyahatin yapıldığı yıl(lar) ve seyahatin yapıldığı dönemdeki padişah(lar)a yer verilmiştir. Böylece seyahatnameler hakkında daha ayrıntılı bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 1: Kronolojik Sıraya Göre Seyahatname, Anı, Mektup ve Günlükler

Eserin Adı	Yazar	Uyruk	Yıl(lar)	Padişah(lar)
İbn-i Battuta Seyahatnamesi	İbn-i Battuta	Arap	1332-1333	Orhan Gazi
Anadolu, Orta Asya ve Timur	Ruy G. de Clavijo	İspanyol	1402	I. Bayezid
Yolculuk Günlüğü	Benedict Curipeschitz	Avusturya	1530	Kanuni Sultan Süleyman
İstanbul Seyahatnamesi	Bedreddin El Ghazzi	Arap	1530	Kanuni Sultan Süleyman

İstanbul'un Tarihî Eserleri	Pierre Gyllius	Fransız	1544-1547	Kanuni Sultan Süleyman
Türk Mektupları	Ogier G. de Busbecq	Hollandalı	1555-1562	Kanuni Sultan Süleyman
Türkiye Günlüğü I ve II 1573-1578	Stephan Gerlach	Alman	1573-1578	II. Selim ve III. Murat
Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581	Salomon Schweigger	Alman	1578-1581	III. Murat
Brettenli Micheal Heberer'in Anıları	Brettenli Micheal Heberer	Fransa	1585-1588	III. Murat
Reinhold Lubenau Seyahatnamesi	Reinhold Lubenau	Roma-Germen	1587-1589	III. Murat
Baron W. Wratislaw	Baron W. Wratislaw'ın Anıları	Alman	1591	III. Murat
Friedrich Seidel	Sultanın Zindanında	Roma-Germen	1591-1596	III. Murat-III. Mehmet
Padişahın Huzurunda	Crailsheimli Adam Werner	Roma-Germen	1616-1618	I. Ahmet
Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat I-II	Jean-Babtiste Tavernier	Fransız	1631	IV. Murat
1655-1656'da Türkiye	Jean de Thevenot	Fransız	1655-1656	IV. Mehmet
Türklerin Siyasi Düsturları	Paul Ricaut	İngiliz	1660-1667	IV. Mehmet
Bir Papazın Osmanlı Günlüğü	John Covell	İngiliz	1670-1672	IV. Mehmet
Türkiye G İngiltere'ye Dönüş	Edmund D. Chishull	İngiliz	1698-1702	II. Mustafa
Tournefort Seyahatnamesi	J. Pitton de Tournefort	Fransız	1701-1702	II. Mustafa
Şarktan Mektuplar	Mary Wortley Montagu	İngiliz	1716-1718	III. Ahmet
XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler	Mouradgea d'Ohsson	İsveçli	1763-1799	III. Mustafa, I. Abdülhamit, III. Selim
1786'da Türkiye	Elisabeth Craven	İngiliz	1786	I. Abdülhamit
Erzurum Yolculuğu	Aleksandr Puşkin	Rus	1829	II. Mahmut
Moltke'nin Türkiye Mektupları	Helmuth von Moltke	Alman	1835-1839	II. Mahmut
Bir Şairin Çarşısı (İstanbul'da İki İskandinav Seyyah)	Hans Christian Andersen	İsveçli	1841	Sultan Abdülmecit
Doğu'da Seyahat	Gerard de Nerval	Fransız	1843-1851	Sultan

				Abdülmecit
Türk Sularında Seyahat	George William Frederick Howard	İngiliz	1853	Sultan Abdülmecit
İstanbul'da Bir Yıl	Rene du Perquet	Fransız	1863-1864	Sultan Abdülaziz
İstanbul	Edmond de Amicis	İtalyan	1874	Sultan Abdülaziz
Son Sultanların İstanbul'unda	Mary Mills Patrick	Amerikan	1876-1924	V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet, VI. Mehmet
At Sirtında Anadolu	F. Gustavus Burnaby	İngiliz	1877	II. Abdülhamit
Bursa'ya Gidiş ve Dönüş	Nikola Naçov	Bulgar	1879	II. Abdülhamit
Eski İstanbul'da Hayat	Dorina Le Neava	İngiliz	1881-1907	II. Abdülhamit
İstanbul'da Bir Hoş Sada	Anna Grosser Rilke	Alman	1888-1918	II. Abdülhamit-V. Mehmet-VI. Mehmet
Hilalin Altında	Knut Hamsun	İsveçli	1899-1900	II. Abdülhamit
1890'larda İstanbul	F. Marion-Crowford	Amerikan	1890-1894	II. Abdülhamit
Bir K. G Tinayre'nin Günlüğü	Marcelle Tinayre	Fransız	1909	II. Abdülhamit, V. Mehmet
Şark Seyahati	Le Corbusier	Fransız	1911	V. Mehmet
Anadolu 1913	Bela Horvath	Macar	1913	V. Mehmet
Can Çekişen Türkiye 1914	Pierre Loti	Fransız	1914	V. Mehmet

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Veriler Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ve sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde kullanılacak 40 seyahatnameden doküman analizi yoluyla toplanmıştır.

Bu kapsamda öncelikle Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitapları ve sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde kullanılacak 40 seyahatnameye ulaşılmıştır. Ardından dokümanların orijinalliği kontrol edilmiştir. Bir sonraki aşamada dokümanlar okunmuş, notlar alınmış, özetlenmiş ve anlamaya çalışılmıştır. Daha sonra içerik analizi yapılmıştır. Ardından veriler analiz edilmiş ve son aşamada veriler kullanılmıştır. Veriler, frekanslar şeklinde verilmiş ve doğrudan alıntılar yapılmıştır. Seyahatnameler açıklanırken her biriyle ilgili kısa bilgiler verilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Birinci alt problem “Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda seyahatnamelere nasıl yer verilmiştir?” olarak ifade edilmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda (2018) seyyah ve seyahatname kavramları sadece 7. Sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanı 5. Kazanımın açıklamasında birer defa geçmektedir. Buna rağmen programda gerek beceri gerek değer gerekse de dersin içeriğinin kazandırılmasında seyahatnamelerden yararlanılması gerektiği düşünülmektedir. Özellikle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda Kültür ve Miras; Bilim, Teknoloji ve Toplum; Üretim, Dağıtım ve Tüketim ve Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarının tarihle ilgili konularının öğretiminde büyük oranda seyahatnamelerden yararlanma potansiyeli bulunmaktadır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda birer defa “edebiyat”, “seyyah”, “seyahatname”, “gezi yazısı”, “hatıra”; iki defa “gezi”, üç defa “edebî ürünler” kavramları geçmektedir.

3.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

İkinci alt problem “Sosyal Bilgiler ders kitaplarında seyahatnamelere nasıl yer verilmiştir?” olarak ifade edilmiştir. 2020-2021 Eğitim-Öğretim Yılında okutulmakta olan sosyal bilgiler 5 ve 6. Sınıf ders kitapları (Harut, 2020; Şahin, 2020) incelendiğinde “seyyah” ve “seyahatname” kavramlarına yer verilmediği anlaşılmaktadır. Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı’nda (Azer, 2020) ise “seyyah” kavramı 29 kez, “seyahatname” kavramı 18 defa kullanıldığı görülmektedir. Hem seyyah hem de seyahatname kavramları 7. Sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanı “Türk Tarihinde Yolculuk” ünitesi “Seyyahların Gözüyle Osmanlı” bölümünde geçmektedir. Bu bölümde kullanılan seyahatnameler Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2: Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabında Kullanılan Seyahatnameler

Kitabın İsmi	Yazarı	Kitapta Verildiği
1. Bir Yeniçerinin Hatıraları	Konstantin Mihailoviç	Osmanlı Devleti’nin
2. Anadolu 1913	Bela Horvath	Seyyahların Gözüyle
3. Türkiye’yi Böyle Gördüm	Ogler Ghislain de	Seyyahların Gözüyle
4. Büyük Dünya Seyahatnamesi	İbn-i Battuta	Seyyahların Gözüyle
5. Türkiye’nin Dört Yılı 1552-1556	Manuel Serrano Y.	Seyyahların Gözüyle
6. Osmanlı’ya Yolculuk 1799-1800-	William Wittman	Seyyahların Gözüyle
7. 1655-1656’da Türkiye	Jean Thevenot	Seyyahların Gözüyle
8. Evliya Çelebi Seyahatnamesi	Evliya Çelebi	Seyyahların Gözüyle

Tablo 2’ye göre 8 adet birinci elden kanıt niteliğinde hatıra ve seyahatname kullanıldığı görülmektedir. Bu eserlerde Evliya Çelebi dışındakilerin hepsi yabancı yazarlara aittir. Bunun dışında 5 adet ikinci elden kanıt niteliğinde esere yer verilmiştir. Tablo 3’te bu eserler görülmektedir:

Tablo 3: Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabında Seyahatnamelere Yer Verilen İkinci Elden Eserler

Kitabın İsmi	Yazar(lar)ı	Kitapta Verildiği Bölüm
1. Şehristan Seyyahların Hayal Şehri İstanbul	Şafak Tunç	Seyyahların Gözüyle Osmanlı
2. Seyyahların Aynasında Şehirlerin Sultanı İstanbul	Ümit Meriç	Seyyahların Gözüyle Osmanlı
3. Osmanlı Uygarlığı	Halil İnalcık ve Günsel Renda	Seyyahların Gözüyle Osmanlı
4. Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları	Gülgün Üçel Aybet	Seyyahların Gözüyle Osmanlı
5. Yabancılara Göre Eski Türkler	Ahmed Djevad	Seyyahların Gözüyle Osmanlı

Programda seyahatname kavramının bir defa geçtiği Kültür ve Miras öğrenme alanı 5. Kazanım dışında bu seyahatnamelerden yararlanılmadığı ifade edilebilir. Bunun dışında aynı ünitenin “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu” bölümünde bir etkinlikte Konstantin Mihailoviç’in “Bir Yeniçerinin Hatıraları” kitabı kullanılmıştır.

3.3. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Üçüncü alt problem “Sosyal bilgiler öğretiminde hangi seyahatnamelerden yararlanır?” olarak ifade edilmiştir. Bu alt problemde 40 seyahatname, anı, mektup ve günlük hakkında bilgiler ile bunların adı, yazarı, yazarın uyruğu, seyahatin yapıldığı yıllar ve seyahatin yapıldığı dönemdeki padişah isimlerine yer verilmiştir. İncelenen seyahatnameler arasında en fazla seyahat 19. Yüzyılda, en az ise 14 ve 15. Yüzyıllarda gerçekleşmiştir. 14 ve 15. Yüzyıllarda daha az seyahatin gerçekleşmesinde ulaşım imkânlarının sınırlılığı, ülkeler arasında diplomatik ilişkilerin az olması gibi nedenler gelmektedir. 19. Yüzyılda ise daha fazla seyahatin gerçekleşmesinde teknolojinin ve ulaşım imkânlarının gelişmesi, ülkeler arasında diplomatik, siyasal, kültürel, ekonomik ilişkilerin artması gibi nedenler sayılabilir. Seyahatin gerçekleştiği yıl(lar)a göre seyahatnamelerle ilgili bilgiler şu şekildedir:

Ünlü Arap Seyyah İbn-i Battuta, Osmanlı Devleti’ne ilk seyahati gerçekleştiren seyyahdır. 1332-1333 yıllarında yaptığı Anadolu seyahati kapsamında Osmanlı Devleti’nin başkenti Bursa’yı da ziyaret etmiştir. Osmanlı Devleti’ne Orhan Bey Dönemi’nde gelen İbn-i Battuta, seyahatnamesinde Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarına dair çok önemli bilgilere verir. Aynı zamanda eserde o tarihlerde Ahilikle ilgili birinci elden çok değerli bilgiler bulunmaktadır.

İspanyol Ruy Gonzales de Clavijo, 1402 yılında Timur’a elçi olarak gönderilmiştir. Bu seyahati sırasında İstanbul ve Fetret Devri Anadolu hakkında bilgi verir. Anadolu’da birçok kenti ziyaret eden Clavijo aynı zamanda o tarihte Bizans İmparatorluğu’nun başkenti İstanbul’u da ziyaret etmiştir. Gözlemlerini “Anadolu, Orta Asya ve Timur” kitabında toplamıştır. Sloven asıllı Avusturya uyruğuna sahip Benedict Curipeschitz, 1530 yılında görevli olarak İstanbul’a gelmiştir. Bu ziyaret sırasında Osmanlı Devleti tahtında Kanuni Sultan Süleyman bulunmaktaydı. Gözlemlerini “Yolculuk Günlüğü” kitabında yazmıştır.

1530 yılında İstanbul’a gelen bir başka seyyah Bedreddin El Ghazzi’dir. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nde yolculuğa çıkan Ghazzi, Suriye’den yola çıkmış, önce Anadolu’nun bazı kentlerini ziyaret etmiş ve ardından İstanbul’a gelmiştir. Gözlemlerini “İstanbul Seyahatnamesi” kitabında toplamıştır.

Fransız elçi Pierre Gyllius, 1544-1547 yılları arasında İstanbul'u ve Anadolu'yu ziyaret etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın İran Seferi'ne katılan Gyllius, gözlemlerini "İstanbul'un Tarihî Eserleri" kitabında toplamıştır. Pierre Gyllius'un bu ziyareti Osmanlı-Fransa arasındaki yakınlaşmanın bir göstergesidir. Hollanda asıllı Ogier Ghiselin de Busbecq, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Avusturya'nın elçisi olarak Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. Bu ziyareti sırasında Kanuni Sultan Süleyman'la görüşmüştür. Osmanlı Devleti'nin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerini yazdığı mektuplarda belirtmiştir. Bu mektuplar "Türk Mektupları" olarak kitaplaştırılmıştır.

Alman asıllı Stephan Gerlach, Avusturya elçilik heyetinde bulunan bir din adamıdır. 1573-1578 yılları arasında İstanbul'da bulundu. II. Selim ve III. Murat dönemlerine şahit olan Stephan Gerlach, dönemin İstanbul'unda kültürel, sosyal ve ekonomik hayata dair tanıklıklarını yazdı. Bu tanıklıklarına "Türkiye Günlüğü I ve II 1573-1578" kitabında yer vermiştir. Alman uyruğuna mensup seyyah ve din adamı Salomon Schweigger 1578-1581 yılları arasında İstanbul, Anadolu ve Kudüs'e yolculuk yapmıştır. Bu yolculuğu "Almanya'dan Konstantinopolis'e ve Kudüs'e Yolculuk" adıyla Almanya'da basılmıştır. III. Murat Dönemi'nde Osmanlı Devleti'ne gelen Salomon Schweigger'in kitabı Türkçede "Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581" ismiyle çevrilmiştir.

Fransa uyruklu Brettenli Micheal Heberer, Osmanlı Donanması tarafından esir edilmiş ve köle olarak İstanbul'a getirilmiştir. III. Murat Dönemi'nde 1585-1588 yılları arasında köle olarak bulunan Brettenli Micheal Heberer, kölelikten kurtulduktan sonra anılarını "Brettenli Micheal Heberer'in Anıları" kitabında yayımlamıştır. Reinhold Lubenau, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na yolladığı elçilik heyetindeki bir eczacıdır. 1587-1589 yılları arasında III. Murat Dönemi'nde İstanbul'da bulunan Reinhold Lubenau, "Reinhold Lubenau Seyahatnamesi" kitabında gözlemlerini yazmıştır.

Baron W. Wratislaw, Alman-Avusturya İmparatoru II. Rudolf'un İstanbul'a gönderdiği elçilik heyetinin bir üyesidir. III. Murat Dönemi'nde 1591'de İstanbul'a heyetle gelen Baron W. Wratislaw, Baron W. Wratislaw'ın Anıları kitabında bu dönemi kaleme almıştır. Friedrich Seidel, III. Murat ve III. Mehmet Dönemlerinde İstanbul'da bulunmuş Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu elçilik heyeti üyesidir. 1591-1596 yılları arasında İstanbul'da bulunan Friedrich Seidel, elçilik heyeti üyesi olduğu İstanbul'da mahkûm edilmiş ve bir süre hapiste kalmıştır. "Sultanın Zindanında" kitabında başından geçenleri ve İstanbul'u anlatmıştır.

Crailsheimli Adam Werner, 1616-1618 yılları arasında İstanbul'daki Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu elçilik heyetinin sekreteriydi. I. Ahmet Dönemi'nde İstanbul'da bulunan Werner, "Padişahın Huzurunda" kitabında bu dönemin siyasal, kültürel ve sosyal olaylarını anlatmıştır. Jean-Baptiste Tavernier, Fransız seyyah ve Fransa ile Hindistan arasında ticaretle uğraşan bir tacirdir. 1631'de IV. Murat Dönemi'nde İstanbul'da yaklaşık bir yıl kalmış ve Anadolu'dan geçerek Hindistan'a gitmiştir. İstanbul'da kaldığı sürede dönemin önemli gelişmelerini ve kültürel özelliklerini "XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat I-II" isimli kitabında yazmıştır.

Fransız seyyah Jean de Thevenot, Avrupa'ya doğu dünyasını tanıtmak ve kitap hazırlamak amacıyla seyahat etmiş bir gezgindir. IV. Mehmet Dönemi'nde 1655-1656'da İstanbul'da bulunmuştur. Kültürel ve sosyal hayata ilgili tanıklıklarını anlatan Jean de Thevenot, daha sonra Anadolu'ya geçmiştir. Paul Ricaut (Rycaut), 1660 yılında İngiltere Kralı II. Charles tarafından İngiltere'nin Osmanlı Devleti elçiliğine atanan bir diplomattır. İstanbul ve İzmir'de görev yapmıştır. Dönemin siyasi, kültürel ve sosyal hayata dair gözlemlerini "Türklerin Siyasi Düsturları" isimli kitabında anlatmıştır.

Rahip ve bilim insanı İngiliz John Covel görevli olarak 1670-1672 yılları arasında İstanbul'da bulundu. IV. Mehmet Dönemi'nde saray, yapılan merasimler ve gündelik hayata dair gözlemlerini Bir Papazın Osmanlı Günlüğü kitabında yazmıştır. Edmund D. Chishull, İngiliz bilim ve iş insanıdır. 1698-1702 yılları arasında İzmir ve İstanbul'da II. Mustafa Dönemi'nde bulunmuştur. Hem İzmir hem de İstanbul'la ilgili gözlemlerini "Türkiye Gezisi ve İngiltere'ye Dönüş" isimli kitabında kaleme almıştır.

Joseph Piton de Tournefort, Fransa Krallık Bahçelerinin araştırma gezisi kapsamında yeni bitkileri araştırmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne gelmiş bir bitkibilimcidir. Joseph Piton de Tournefort, iki yıl süren bu gezide sadece yeni bitkileri araştırmamış seyahatnamesinde Osmanlı kültürü, sosyal hayatı ile ilgili bilgiler ortaya koymuştur. Leydi Mary Wortley Montagu Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da görev yapan İngiliz elçinin eşidir. 1716 ve 1718 yılları arasında İstanbul'da çocuklarıyla birlikte kaldı. Lale Devri'nin başlangıç döneminde Osmanlı toplumu ve kültürü hakkındaki düşüncelerini yazdığı mektuplarla ifade etti. Özellikle Lale Devri Dönemi'nde toplumdaki değişimleri ortaya koymasıyla önemli bilgiler verdi.

Ermeni asıllı Ignatius Mouradgea d'Ohsson, İsveç'in önce İzmir Elçiliğinde, sonra İstanbul'daki büyükelçilikte görev yapmış bir memurdu. Uzun yıllar (1763-1799) Osmanlı Devleti'nde yaşadığı için Osmanlı toplumu, kültürü, siyasal hayatı ve ekonomisiyle ilgili derin bilgi sahibi oldu. Bu konularla ilgili gözlemlerini ve düşüncelerini "XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Âdetler" isimli seyahatnamesinde yazdı. Elisabeth Craven, I. Abdülhamit Dönemi'nde 1786'da İstanbul'da birkaç ay yaşamış İngiliz gezgindir. İstanbul dışında bazı Osmanlı şehirlerini de gezmiştir. "1786'da Türkiye" isimli seyahatnamesinde Osmanlı Devleti'nin 18. Yüzyılın sonlarındaki özelliklerini canlı tanıklıklarla anlatmıştır.

Aleksandr Puşkin, 1828-1829 yılında Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus ordusuyla Erzurum'a gelmiş ünlü yazardır. Rus ordusunun bu savaş sırasında Erzurum'u işgal etmesiyle Erzurum'da bir süre kaldı. Bu sırada yaşadıklarını ve gözlemlerini "Erzurum Yolculuğu" isimli kitabında yazdı. Bu kitap seyahatname türünde dünyaca tanınan eserlerden biri oldu. Helmuth von Moltke 1835-1836 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde Alman askerî uzman ve danışman olarak görev yaptı. II. Mahmut Dönemi'nde yaşanan değişimlere birinci elden tanıklık etti. Bu tanıklıklarını resmî görevlilere, arkadaşlarına yazdığı mektuplarla ifade etti. Bu mektuplar Moltke'nin Türkiye Mektupları adıyla yayımlandı.

İsveçli Hans Christian Andersen, kendi ismiyle bilinen ve dünya edebiyatında çocuk masalları ile tanınan edebiyatçıdır. Sultan Abdülmecit Dönemi'nde 1841 yılında İstanbul'a geldi. Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmeleri, değişimleri ve İstanbul'a olan hayranlığını seyahatnamesinde ifade etti. Fransız yazar, şair ve seyyah Gerard de Nerval Sultan Abdülmecit Dönemi'nde birkaç defa Osmanlı Devleti'ne geldi. Bir süre İstanbul'da yaşadı. Birçok Osmanlı kentini ziyaret etti. 1843-1851 yılları arasında yaşadıklarını edebî bir dille "Doğu'da Seyahat" isimli seyahatnamesinde yazdı.

George William Frederick Howard, İngiliz aristokrat aileye mensup bir gezgindi. Sultan Abdülmecit Dönemi'nde 1853'te İstanbul'a geldi. Bazı Osmanlı kentlerini gezdi. Bu gezilerini "Türk Sularında Seyahat" isimli seyahatnamesinde yazdı. Fransa vatandaşı Rene du Perquet, Sultan Abdülaziz Dönemi'nde 1863-1864 yıllarında İstanbul'da çalışan bir banka memuruydu. Bu süre zarfında yaşadıklarını, gözlemlerini, Osmanlı toplumunun özelliklerini günlüğünde "İstanbul'da Bir Yıl" isimli kitabında yazdı.

Edmond de Amicis, dünyaca tanınmış İtalyan yazardır. Sultan Abdülaziz Dönemi'nde 1874 yılında İstanbul'u birkaç gün ziyaret etti. İstanbul'da Kapalıçarşı, Mısır Çarşısı, Süleymaniye gibi birçok mekân ve Osmanlı toplumu hakkındaki gözlemlerini "İstanbul" adlı seyahatnamesinde yazdı. Mary Mills Patrick, Osmanlı Devleti'nde son dört padişahı

döneminde öğretmen ve okul yöneticisi olarak görev yapmış Amerikan vatandaşıydı. Uzun süre Erzurum'da Amerikan Kız Koleji'nde ve İstanbul'daki Amerikan okulunda görev yaptı. Erzurum'da görevliyken birçok Anadolu kentini ziyaret etti. Anılarını “Son Sultanların İstanbul’unda” isimli kitabında yazdı.

Frederick Gustavus Burnaby, İngiliz ordusunda görevli bir istihbarat subaydı. II. Abdülhamit Dönemi’nde 1877 yılında İstanbul’a geldi. Anadolu ve Ortadoğu’da birçok Osmanlı kentinde bulundu. İstihbarat çalışmaları yaptı. “At Sırtında Anadolu” isimli kitabında bu seyahatini yazdı. Bulgar asıllı Nikola Naçov, babasının vefat etmesi üzerine II. Abdülhamit Dönemi’nde 1879 yılında Bursa’ya gelmiş ve birkaç ay burada kalmış bir yazardı. Bu sırada gözlemlerini “Bursa’ya Gidiş ve Dönüş” isimli eserinde yazdı.

Dorina Le Neava, anne ve babası görevli olarak bulunduğu sırada 1881 yılında İstanbul’da doğmuş bir İngiliz’di. 26 yıl İstanbul’da kaldı. Osmanlı Devleti ile ilgili anılarını “Eski İstanbul’da Hayat” isimli kitabında topladı. II. Abdülhamit Dönemi’nde yazdığı üç kitapta bu dönemle ilgili birinci elden tanıklıklarını anlattı.

Anna Grosser Rilke, İstanbul’da çok uzun süre yaşamış gazeteci, piyano hocası bir Alman vatandaşıydı. 1888 yılından 1918 yılına kadar İstanbul’da kalan Rilke, II. Abdülhamit, V. Mehmet, VI. Mehmet Dönemi’nde yaşanan siyasal gelişmeleri ve Osmanlı toplumu üzerine düşüncelerini “İstanbul’da Bir Hoş Sada” isimli eserinde yazdı. Knut Hamsun, dünyaca tanınmış İsveçli bir yazardı. II. Abdülhamit Dönemi’nde 1899-1900 yıllarında İstanbul’da kaldı. “Hilalin Altında” isimli kitabında bu yolculuğunu yazdı.

Francis Marion-Crowford, II. Abdülhamit Dönemi’nde 1890-1894 yılları arasında İstanbul’da yaşamış Amerikan vatandaşı bir edebiyatçıydı. Osmanlı toplumu, kültürü, sosyal ve siyasal hayatı üzerine düşüncelerini ve gözlemlerini “1890’larda İstanbul” isimli eserinde yazdı. Marcelle Tinayre, Paris’te Jön Türklerle arkadaş olmuş Fransız yazardı. II. Meşrutiyet Dönemi’nde İstanbul’a geldi. Bu sırada 31 Mart olaylarına ve V. Mehmet’in tahta çıkışına tanıklık etti. İstanbul’da yaşadıklarını “Bir Kadın Gezgin Tinayre'nin Günlüğü” isimli eserinde yazdı.

Le Corbusier, İsviçre asıllı Fransız mimar, heykeltıraş ve sanatçıydı. 1911 yılında Osmanlı Devleti’ne geldi. İstanbul’u ve bazı Osmanlı kentlerinde mimari yapılar ve sanat eserleriyle ilgili bilgi topladı. “Şark Seyahati” isimli kitabında bu gezisini kaleme aldı. Bela Horvath, 1913 yılında İstanbul, Ankara, Konya, Nevşehir, Kırşehir gibi bazı Anadolu kentlerini inceleme gezisi düzenlemiş bir araştırmacıydı. Balkan Savaşı sonrası Anadolu’daki zorlukları ve sıkıntıları gördü. Osmanlı kentleriyle ilgili gözlemlerini, Türk kültürünü “Anadolu 1913” isimli kitabında anlattı. “Türk dostu” olarak tanınan Pierre Loti, birçok kez İstanbul’a gelmiş dünyaca tanınmış Fransız yazardı. Türkiye ile ilgili romanlar yazdı. “Can Çekişen Türkiye 1914” isimli eserinde 1914 yılı Osmanlı Devleti’nde yaşanan olayları yazdı.

Osmanlı Devleti’nde seyyah, görevli, elçi, yazar, gazeteci, mimar, sanatçı vb. olarak bulunmuş kişilerin yazdığı seyahatname, anı, mektup ve günlükler Osmanlı toplumunun kültürü, sosyal, siyasal ve ekonomik hayatı hakkında birinci elden tanıklıkların anlatıldığı eserlerdir. Osmanlı Devleti’nin farklı dönemlerini yansıtan bu eserler sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde eşsiz kaynaklardır.

3.4. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Dördüncü alt problem “Sosyal bilgiler öğretimiyle ilgili seyahatnamelerde hangi konular yer almaktadır?” olarak ifade edilmiştir. Bu alt problemde sosyal bilgiler öğretiminde kullanılacak seyahatname, anı, mektup ve günlüklerden doğrudan alıntılar yapılmış ve hangi kazanımların öğretiminde kullanılabileceği ortaya konulmuştur. Sosyal bilgiler dersi öğretiminde birçok seyahatnameden yararlanılabilir.

Anadolu'yu 1330'lu yıllarda ziyaret etmiş ünlü Arap seyyah İbn-i Battuta, seyahatnamesinde o yıllardaki Türk kültürüne ait kültürel öğelere yer vermiştir. İbn-i Battuta, Osmanlı Devleti'nin başkenti Bursa'ya da gelmiş ve millî kültürümüze ait unsurları seyahatnamesinde yazmıştır. Bu seyahat sırasında İznik'i ziyaret etmiştir. İznik'i Orhan Bey'in eşi Beylun Hatun'un (Nilüfer) hükümlerine ettiğini ve Beylun Hatun'un erdemli bir kadın olduğunu belirtmektedir. Bu seyahatnameden bir bölüm aşağıda verilmiştir (Battuta, 2004: 430, 431):

Ben onunla (Orhan Bey) burada (Bursa) karşılaştım. Bana kese kese dirhem gönderdi. Sonra İznik şehrine yöneldik. Şehre varmadan geceyi Kürle (Gürle) kasabasında bir ahı yiğidinin zaviyesinde geçirdik. Tekrar yol çıkarak iki tarafı tatlı ve ekşi nar ağaçlarıyla kaplı bir ırmak boyunca tam gün ilerledik. Nihayet her yanı kamışlarla örtülü bir göl kenarına vardık.

Bu şehirde Hacı Alaeddin Sultan Öyüki'nin evinde kaldık. O fazilet erbabının ve cömertlerin başıdır. Ne zaman ziyaretine gelsem mutlaka bir şeyler hazırlar, sunardı bana. Beni Beylun Hatun'a götürdü. Bu kadın bize ikramda bulundu, iyi davrandı, yardım etti.

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Osmanlı-Avusturya arasındaki sınır anlaşmazlığını çözmek için Avusturya elçisi Busbecq, 1555'te İstanbul'a gelmiştir. Resmî bir görevle Osmanlı Devleti'ne gelen Busbecq, İstanbul'la ve diğer kentlerle ilgili gözlemlerini, Türk kültürüne ait unsurları, padişah ve diğer görevlilerle yaptığı görüşmeleri, Osmanlı Devleti'ndeki önemli olayları bir arkadaşına dört uzun mektupla ifade etmiştir (Busbecq, 2014: 57, 58, 64, 66).

Türkler yiyecek konusunda (...) ekmek, tuz, biraz sarımsak veya soğan, bir de adına yoğurt dedikleri bir çeşit mayalanmış süttten başka bir şey istemezler. (Türkler) Hoşlandıkları şeyle ekşitilmiş süt, peynir, kuru erik, armut, şeftali, ayva, incir, kuru üzüm ve vişnedir.

Türk imparatorluğunda her insanın içinde doğduğu şartları değiştirme ve kaderini tayin etme imkânı vardır. Türkler arasında itibar, hizmet ve idari mevkiiler kabiliyet ve faziletin mükâfatı oluyor. Kişi, tembel ve sahtekâr ise hiçbir zaman yükselmiyor.

Reinhold Lubenau, 1587-1589 yılları arasında kaldığı İstanbul'da hamamlar, günlük hayat, Ramazan ayı ve bayramlar hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir (Lubenau, 2012: 214, 297).

Hangi milletten olursa olsun herkes hamamlardan para karşılığı yararlanabilmektedir. Özellikle Türkler, Mağribiler, Araplar ve tüm Müslümanlar hem sağlıkları ve keyifleri için hem de dinlerinin gereğini yerine getirmek için çok sık yıkanmaktadırlar.

Bayram boyunca bütün konukları ve aşçı dükkânları gece gündüz açıktır. İnsanlar en güzel giysilerini giyerler, süslenirler, günlerini keyif ve eğlence ile geçirirler. (...) yeniçeriler ellerinde kopuzları, kemanları, lavtaları ile sokakta dolaşırlar.

Adam Werner, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu elçilik heyetinde sekreter olarak 1617'de İstanbul'a geldi. İstanbul'a geliş ve gidiş yolculuğunun yanında İstanbul'da başından geçenleri, gördüklerini günlük olarak kaydetmiştir (Werner, 2011: 83, 84, 85).

Bunlarda siyah renkli bir içecek kaynatılır. Türkler bunu sıcak sıcak içerler ve mideye iyi geldiği gibi birçok yararı olduğunu ileri sürerler. Böyle yerlerde bazen geçmişte atalarının veya hükümdarlarının kazandıkları zaferlerin hikayesini anlatan adamlara da rastlanır. Dinleyiciler bunlara sonradan biraz para verirler.

25 Mayıs'ta İstanbul'daki elli kadar zanaatkâr, her yıl tekrarladıkları âdeti yerine getirdiler: sıralar halinde gereçleri ile hükümdar sarayı önünden geçtiler ve herkesin önünde sergiledikleri zanaatlarını temsil eden armağanı Padişah'a sundular.

İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçiliğine 1669 yılında papaz olarak atanan John Covell, İstanbul'da bulunduğu süre içinde yaşadıklarını ve gördüklerini günlük şekilde yazmıştır (Covell, 2017: 139, 140, 146, 149, 151).

Büyük efendinin (Padişahın), vezirin, kaymakamın çalgıcıları hep aynıdır. Öncelikle hiçbir zaman tam bir melodinin çalınmadığı, sadece arada bir araya girerek yüksek tonda sesler çıkartan trompetler vardır.

Bir başka gösteride cambaz, saçlarını tuttuğu halkanın arasından geçen ipin bağlı olduğu makarayı bir darağacına bağlıyor ve elinde tuttuğu ipin diğer ucuna asılarak kendisini belirli bir yüksekliğe kadar çekiyordu.

Gece yarısı gibi, raks ve diğer eğlenceler bittikten sonra, çok hoşuma giden fişek gösterileri başladı. Her gece havai fişek gösterileri bittikten sonra bir saat ya da daha uzun süre pek çok şey daha oluyordu. Pistin her tarafından itfaiyeciler binlerce fişek atıyorlardı.

Fransa Kraliyet Bahçelerinin bitkibilimcisi Joseph Piton de Tournefort yeni bitkiler bulma amacıyla 1700 yılında Osmanlı topraklarına gönderilir. Tournefort, Osmanlı topraklarında yeni bitkileri keşfetmenin yanında Osmanlı toplumunun kültürü, sanatı ve estetik anlayışı hakkında önemli bilgiler verir (Tournefort, 2013: 60).

Türkiye'de ne dilenci ne de para isteyen kimse vardır: çünkü onların gereksinimleri karşılanır. Varlıklı kimseler hapisanelere giderek borç nedeniyle hapse düşenleri kurtarır. Çekingen yoksullara titizlikle yardım edilir. Türkler merhametlerine sınır koymazlar. Büyük yolların onarılması, geçenlerin serinletilmesi amacıyla çeşmelerin yaptırılması için çaba harcarlar; hastaneler, hanlar, hamamlar, köprüler, camiler yaptırırlar.

19. yüzyılın ortalarında Gerard de Nerval'in yazdıklarında Kapalıçarşı'nın belirgin özellikleri görülmektedir (Nerval, 2004: 555, 585).

Her yanda (Kapalıçarşı) bir insanın on parayla bütün gün karnını doyurmasını sağlayan aşçılar, meyve satıcıları, haşlanmış mısırlar, baklavalılar. Seraskerlik Meydanı hepsinden daha görkemli. Birçok seyyar satıcının tezgâhları, evlerinin önünü süslüyor ve bir düzine kahvehane, çeşitli gösteri, cambaz ve karagöz oyunu ilanlarıyla dikkat çekiyor.

İstanbul ziyareti sırasında Edmondo de Amicis, İstanbul'un çarşısı ve pazarları ile Osmanlı kültürü ve sosyal hayatı hakkında çok önemli bilgiler vermiştir. 1874 yılında Mısır Çarşısı'yla ilgili yazdıkları buna örnektir (Amicis, 2010: 79).

İçeriye girer girmez insanın burnuna öyle keskin bir nebat kokusu çarpar ki neredeyse gerisin geri dönülür. Burası, Hindistan, Suriye, Mısır ve Arabistan'dan gelen her türlü baharatın dolanarak, evlere, hamamlara, ağızlara, sakallara ve yemeklere güzel kokular veren Mısır Çarşısı'dır. Çarşıda kokuların tesiri, açık havaya çıkınca bile, bir müddet devam eder ve zihninizde Şark'ın en mahrem ve en manalı izlerinden biri olarak dipdiri kalır.

Mary Mills Patrick 1871-1924 yılları arasında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Türkiye'de bulunmuş eğitim ve kültür misyoneridir. Bu süre zarfında İstanbul dışında Osmanlı şehirlerine de seyahat etmiştir. Seyahatlerini, İstanbul'da yaşadıklarını yazdığı kitapta yayımlamıştır (Patrick, 2017: 34, 35, 38, 39).

Türk yapıları o devirde olgunluk çağlarındaydılar. Muhteşem camiler, kubbeler, hamamlar ve dolambaçlı çarşılar, incecik dış duvar sıvaları ya da pırıl pırıl parlayan

mermerleriyle saraylar ve zarif, ince minareler; işte bütün bunlar manzaranın bir bölümüydü. Saraylar, camiler, hamamlar ve köşkler hiçbir yerde emsali görülmedik bir topluluk teşkil ediyorlardı. Bahçeler ve korular, bir duvarla çevrili dört kilometrelik bir alanı doldurmuşlardı.

Şehrin (Erzurum) daracık çarşılarında (...) camekânından, içinde sandal ağacı, kehribar tespihler ve her türden ziynet eşyasının bulunduğu kutuları alırdı. Boydan boya el işlemeden mamul gümüşlere ayrılmış bir sokak vardı. Orda halis gümüştan kemerler bulabilirdiniz. Gümüş kap kakak ve gümüş ziynet eşyası da epeyce vardı. Bir başka sokakta tamamıyla pirinçten yapılmış eşyalar satılırdı. Vazolar, tepsiler, fincanlar, harika bilezikler.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda seyyah ve seyahatname kavramları sadece "Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir." kazanımının açıklamasında "Yerli ve yabancı seyyahların seyahatnamelerinden örneklere yer verilir." şeklinde yer almaktadır. Bundan dolayı genellikle Kültür ve Miras öğrenme alanı seyahatnameler kullanılarak işlenmektedir. Bu kazanım dışında seyahatnameler, anı, mektup, günlük gibi edebî unsurlar kültürel unsurların tarihî gelişiminde, Orta Asya Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerinin öğrenilmesinde, Türkiye Selçuklu Devleti ve Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesinde, Türk kadının toplumsal hayattaki konumunun geçmişten günümüze değişiminde, Osmanlı Devleti'nin siyasal, ekonomik, kültürel yapısının kavranmasında, Ahilik ve lonca teşkilatının öğretiminde yararlanılabilir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretimi bağlamında seyahatnameleri incelemek ve bu seyahatnamelerin nasıl kullanılacağını ortaya koymaktır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda seyyah, gezi yazısı, hatıra ve seyahatname kavramlarına yer verildiği görülmektedir. Bundan da gerek ders kitaplarında gerekse de sosyal bilgiler öğretiminde seyahatnamelere yer verilmesi gerektiği söylenebilir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında seyahatnamelere 5 ve 6. Sınıf ders kitaplarında yer verilmediği, 7. Sınıf ders kitabında ise 8 birinci elden, 5 ikinci elden kaynaklara yer verildiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı 5 ve 6. Sınıf ders kitaplarında da seyahatnamelere yer verilmesi gerektiği söylenebilir.

Sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde 40 seyahatname, anı, mektup hakkında bilgiler ile bunların adı, yazarı, yazarın uyruğu, seyahatin yapıldığı yıllar ve seyahatin yapıldığı dönemdeki padişah isimlerine yer verilmiştir. Sosyal bilgiler öğretiminde hepsi birinci elden kanıt niteliğindeki bu eserlerden farklı konuların öğretiminde yararlanılabilir.

Sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde seyahatnamelerden 5, 6 ve 7. Sınıflarda yararlanılabilir. Ders kitaplarında genellikle 7. Sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanının öğretiminde yararlanıldığı görülmektedir. Bunun yanında kültürde ve bilimde değişim ve sürekliliği algılama konularının; Osmanlı Devleti'nin farklı dönemlerindeki siyasal, kültürel, bilimsel, ekonomik gelişmelerin öğretiminde seyahatnamelerden yararlanılabilir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde Ahilik, lonca teşkilatı, Yeniçeri Ocağı, medrese, basın, eğitim konularının öğretiminde seyahatnameler kullanılabilir.

Sosyal bilgiler dersinde edebî ürünlerin ve gezi yazılarının kullanılması birçok çalışmada örnek verilmiş ve önerilmiştir (Guzzetti, Kowalinski, McGowan, 1992; Krey, 1998; Akkuş, 2006; Öztürk ve Otluoğlu, 2011; Ata, 2013; Ayaç, 2013; Kaya ve Ekiçi, 2015; Çelik, 2019; Çelik ve Çetin, 2019). Sosyal bilgiler dersinde edebî ürünlerin kullanılmasının öğrencilerde eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi geliştirdiği (McGowan ve Guzzetti, 2003), öğrencilerin derse olan ilgisini artırdığı, okuma alışkanlığını etkilediği (Tekgöz, 2005),

duyuşsal bakımdan kendilerini daha yetkinleşmiş olarak gördükleri (Öztürk ve Otluoğlu, 2002), tarih, coğrafya, ekonomi ve yurttaşlık bilgisine olan ilgiyi canlandırdığı (Wilkinson, 2002), akademik başarıyı arttırdığı (Şimşek, 2002) ortaya konmuştur. Dolayısıyla edebî ürünlerin ve seyahatnamelerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanılması gerektiği söylenebilir. Bu çalışmaların bulgularıyla araştırmanın bulguları birbirine paraleldir.

Ata (2013) günümüzde öğrencilerin çoklu bakış açılarıyla sorunlara bakmanın geliştirilmesi istendiğini ifade ederek seyahatnamelerde Türklere karşı hem olumlu ve hem de ölçülü şekilde olumsuz unsurlara da yer verilmesi gerektiği görüşündedir. Ata (2013) göre bu iki farklı bakış açısının tartışma aracı olarak kullanılmasının sınıf ortamının gerçek hayata yaklaşacağını ifade etmiştir. Ayaç'a (2013) göre seyahatnamelerin incelenmesinde öncelik, seyahatçıların yazdıklarında öznel ve nesnel ifadelerin ayrılmasıdır. Böylece kişiden kişiye değişmeyen unsurlarla kişiden kişiye değişebilen unsurlar fark edilecektir. Ata'ya (2013) göre seyahatnameler, geçmiş yüzyıllarda da mevcut olan bir tür sınırlı küreselleşmeyi gösteren en önemli kanıtlardır. Seyahatnameler sosyal bilgiler dersinde eleştirel bir gözle ve karşılaştırmalı olarak ele alındığı takdirde vatandaşlık becerilerinin geliştirilmesini ve değerlerin fark edilmesini sağlayacaktır.

Bu çalışmanın önerileri program, ders kitabı, seyahatnameler ve seyahatnamelerin sosyal bilgiler öğretiminde nasıl kullanılacağı boyutlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

- Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda seyahatnamelere daha fazla yer verilmeli. Seyahatnameler sadece 7. Sınıf değil 5 ve 6. Sınıf programlarının farkı öğrenme alanlarına yerleştirilmelidir.
- Oruç ve Aygün'ün (2018) de belirttikleri gibi sosyal bilgiler ders kitaplarında seyahatnamelere daha fazla yer verilmelidir. Bunun yanında kazanımlarda olmasa dahi, farklı sınıf ve öğrenme alanlarında seyahatnameler kullanılmalıdır.
- Sosyal bilgiler öğretmenleri, ders kitabı yazarları ve akademisyenler sosyal bilgilerde kullanılabilecek seyahatnameler konusunda bilgi sahibi olmaları için kaynaklar yazılmalıdır.
- Seyahatnamelerin sosyal bilgiler öğretiminde nasıl kullanılabileceği ile ilgili eserler ortaya konmalıdır.
- Seyahatnamelerin sosyal bilgiler öğretiminde tarihsel empati, tarihsel farkındalığının, eleştirel düşünme gibi becerilerin ve tarihsel empati gibi değerlerin öğretiminde yararlanılmalıdır.
- Sosyal bilgiler seyahatnamelerin öğretiminde akademik başarı, derse karşı tutum ile ilgili deneysel çalışmalar yapılmalıdır.
- Sosyal bilgiler öğretiminde seyahatnamelerin yeri ve önemi ile ilgili nitel araştırmalar yapılmalıdır.

5. KAYNAKÇA

- Akkuş, Z. (2006). Sosyal bilgiler öğretiminde destanların kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 14, s. 31-48.
- Amicis, E. D. (2010). *İstanbul*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Ata, B. (2000). Tarih öğretiminde bir araç olarak: tarihî romanlar. *Türk Yurdu Dergisi*. 153-154, s. 158-166.
- Ata, B. (2013). Sosyal bilgiler öğretim programı ve seyahatnameler: “çocuklar, ninelerimiz ve dedelerimiz çok yardımseverdi.” *Türk Yurdu Dergisi*. 102(310), s. 164-166.
- Aytaç, G. (2013). Seyahatname geleneği içinde yabancı seyahatlardan Ubucini'nin 1855'lerde Türkiye izlenimleri. *Türk Yurdu dergisi*. 30, s. 237-248.
- Azer, H. (2020). *Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabı*. Ankara: Ekoyay.
- Battuta, İ. (2004). *İbn-i Battuta seyahatnamesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Burnaby, F. G. (2005). *At sırtında Anadolu*. İstanbul: İletişim.
- Busbecq, O. G. D. (2014). *Türk mektupları*. İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Cengiz, G. (2005). Çocukların sanat eğitimi hakkı üzerinden çocuk ve gençlik edebiyatına bakış. 4. *Demokratik Eğitim Kurultayı "Eğitim Hakkı"*. 2. Cilt. Ankara: Eğitim-Sen.
- Chishull, E. D. (1993). *Türkiye gezisi ve İngiltere'ye dönüş*. İstanbul: Bağlam.
- Clavijo, R. G. (1993). *Anadolu, Orta Asya ve Timur*. İstanbul: Ses.
- Corbusier, L. (2009). *Şark seyahati*. İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Coşkun, M. (2012). *Türk edebiyatı (seyahatname) maddesi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 37. Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Covel, J. (2017). *Bir papazın Osmanlı günlüğü*. İstanbul: Dergâh.
- Craven, E. (1939). *1786'da Türkiye*. İstanbul: Çığır.
- Curipeschitz, B. (1989). *Yolculuk günlüğü 1530*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çelik, A. (2016). *Sosyal bilgiler dersi öğretiminde Evliya Çelebi seyahatnamesinin kullanımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, A. (2019). Gezi yönteminin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının akademik başarılarına etkisinin ve gezi yazısı yazma deneyimlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. ***Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi***. 20(1). s. 395-433.
- Çetin, T., Kuş, Z. ve Karatekin, K. (2010). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin gezi-gözlem yöntemine ilişkin görüşleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları dergisi*. 5(2), s. 158-180.
- d'Ohsson, I. M. (1970). *XVIII. yüzyıl Türkiye'sinde örf ve adetler*. İstanbul: Tercüman.
- Gerlach, S. (2006). *Türkiye günlüğü I ve II 1573-1576*. İstanbul: Kitap.
- Ghazzi, B. E. (2015). *Bedreddin El Ghazzi'nin İstanbul seyahatnamesi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Gökyay, O. Ş. (1973). Türkçede gezi kitapları. *Türk Dili Dergisi*, 258(XXVII), 451-460.
- Guzzetti, B., Kowalinski, B., ve McGowan, T. (1992). Using a literature-based approach to teaching social studies. *Journal of Reading*. 36, s. 114-122.

- Gyllius, P. (1997). *İstanbul'un tarihî eserleri*. İstanbul: Eren.
- Hamsun, K. ve Andersen, H. C. (2020). *İstanbul'da iki İskandinav seyyah*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Harut, S. B. (2020). *Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı*. Ankara: Ata.
- Heberer, B. M. (2003). *Brettenli Micheal Heberer'in anıları*. İstanbul: Kitap.
- Horvath, B. (2010). *Anadolu 1913*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Kan, Ç. (2006). Etkili sosyal bilgiler öğretimi arayışı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14 (2), s. 537-544.
- Kaya, E. ve Ekiçi, M. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde gezi yazılarından yararlanma: Gülten Dayıoğlu'nun gezi yazıları örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19 (1), s. 87-114.
- Krey, D. (1998). Children's literature in the social studies: teaching to the standards. *NCSS Bulletin 95*, Washington D.C.: National Council for the Social Studies.
- Loti, P. (1978). *Can çekişen Türkiye 1914*. İstanbul: Tercüman.
- Lubenau, R. (2012). *Reinhold Lubenau seyahatnamesi*. İstanbul: Kitap.
- Maden, S. (2008). Türk edebiyatında seyahatnameler ve gezi yazıları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37, s. 147-158.
- Marion-Crowford, F. (2015). *1890'larda İstanbul*. İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Mcgowan, T. ve Guzzetti, B. (2003). Edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretimi. (Çev: A. Doğanay). Çukurova Üniversitesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11), s. 35-44.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2004). *Sosyal bilgiler 4-5. sınıf programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Moltke, H. V. (1969). *Moltke'nin Türkiye mektupları*. İstanbul: Yükselen.
- Montagu, L. L. (2014). *Şarktan mektuplar*. İstanbul: Palet.
- Naçov, N. (2019). *Bursa'ya gidiş ve dönüş*. İstanbul: Yeditepe.
- Neava, D. L. (1978). *Eski İstanbul'da hayat*. İstanbul: Tercüman.
- Nerval, G. D. (2004). *Doğu'da seyahat*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Oruç, Ş. ve Aygün, M. (2018). Sosyal bilgiler ders kitaplarında seyahatnameler. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 1 (1), 46-57.
- Otluoğlu, R. (2001). *İlköğretim okulu 5. sınıf sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerini ders aracı olarak kullanmanın duyuşsal davranış özelliklerini kazanmaya etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2002). Sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerini ders aracı olarak kullanmanın duyuşsal davranış özelliklerini kazanmaya etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15, s. 173-182.
- Patrick, M. M. (2007). *Son sultanların İstanbul'unda*. İstanbul: Dergâh.
- Perquet, R. D. (2008). *İstanbul'da bir yıl*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

- Puşkin, A. (1999). *Erzurum yolculuğu*. İstanbul: Yeni Gün.
- Ricaut, P. (2004). *Türklerin siyasi düsturları*. Ankara: Kesit.
- Rilke, A. G. (2017). *İstanbul'da bir hoş sada*. İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Savage, M. K. and Savage T. V. (1993). Children's literature in middle school social studies. *The social studies*, 84(1), s. 32-37.
- Schweigge, S. (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*. İstanbul: Kitap.
- Seidel, F. (2010). *Sultanın zindanında*. İstanbul: Kitap.
- Sever, S. (2003). *Çocuk ve edebiyat*. Ankara: Kök.
- Şahin, E. (2020). *Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı*. Ankara: Anadol.
- Şimşek, A. (2000). *İlköğretim sosyal bilgiler dersinin öğretiminde hikâye anlatım yönteminin (storytelling) kullanımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, A. (2002). İlköğretim sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde hikâye anlatım yönteminin etkililiği. *XI. Eğitim Bilimler Kongresi*, Yakınoğu Üniversitesi. Lefkoşe.
- Şimşek, A. (2006). Tarihsel romanın eğitimsel işlevi. *Bilig*. Bahar. 37, s. 65-80.
- Tavernier, J. B. (1980). *XVII. asır ortalarında Türkiye üzerinden İran'a seyahat I*. İstanbul: Tercüman.
- Tekgöz, M. (2005) *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde edebiyat temelli öğretim yönteminin öğrencilerin akademik başarısına ve kalıcılığa etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Thevenot, J. (1978). *1655-1656'da Türkiye*. İstanbul: Tercüman.
- Tinayre, M. (1998). *Bir kadın gezgin Tinayre'nin günlüğü*. İstanbul: Aksoy.
- Tournefort, J. P. D. (2013). *Tournefort seyahatnamesi, cilt 2*. İstanbul: Kitap.
- Üçel-Aybet, G. (2010). *Avrupalı seyyahların gözünden Osmanlı dünyası ve insanları (1530-1699)*. İstanbul: İletişim.
- Werner, C. A. (2011). *Padişahın huzurunda*. İstanbul: Kitap.
- Wilkinson, C. J. (2002). *Social studies through literature*. Erişim (08.02.2021): https://www1.udel.edu/dssep/articles/fosterwar_article.htm
- William, G. ve Howard, F. (1978). *Türk sularında seyahat*. İstanbul: Tercüman.
- Wratislaw, B. W. (1996). *Baron W. Wratislaw'ın anıları*. İstanbul: Ad.
- Yazıcı, H. (2012). *Seyahatname maddesi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 37. Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.